

10. Рабінович П.М. Здійснення прав людини : проблеми обмежування : загальнотеоретичні аспекти / П.М. Рабінович, І.М. Панкевич // Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина. Серія I : Дослідження та реферати. – 2001. – Вип. 3. – С. 13–19.
11. Рабінович П.М. Основні права людини : поняття класифікації, тенденції / П.М. Рабінович // Український часопис прав людини. – 1995. – № 1. – С. 16–22.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Перун, 2005. – 1728 с.
13. Теорія держави і права : академічний курс : [підручник] / О.В. Зайчук та ін. ; за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – Київ : Юрінком-Інтер, 2006. – 685 с.
14. Адміністративне право України : [підручник] / Ю.П. Битяк, В.М. Гарашук, О.В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю.П. Битяка. – К. : Юрінком-Інтер, 2007. – 544 с.
15. Адміністративне право України : академічний курс : [підручник] : у 2-х т. / за ред. В.Б. Авер'янова та ін. – Том 1 : Загальна частина – К. : Видавництво «Юридична думка», 2004. – 584 с.
16. Алексеев С.С. Общая теория права : в 2-х т. / С.С. Алексеев. – Т. 2. – М. : Юридическая литература, 1981. – 354 с.
17. Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / за ред. Ю.С. Шемшученка та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2003. – Т. 5 : П – С. – 736 с.
18. Шишка Р.Б. Суб'єкти права інтелектуальної власності / Р.Б. Шишка // Вісник університету внутрішніх справ України. – 2000. – Вип. 11. – С. 249–253.
19. Сопілко І.М. Теоретико-правові підходи до розуміння суб'єктів права окремими галузевими науками / І.М. Сопілко // Юридичний вісник. – 2008. – № 4(9). – С. 66–70.
20. Архипов С.І. Суб'єкт права : теоретичне дослідження / С.І. Архипов. – СПб. : Юридический центр «Пресс», 2004. – 469 с.

УДК 349.42:001.89

ПАХОМОВА А.О.

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ ЯК ОБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті проаналізовані окремі аспекти аграрно-правової науки, які пов'язані з аграрною політикою держави, предметом і методом правового регулювання, методами та принципами регулювання, структурою аграрних відносин. З урахуванням зробленого аналізу висловлюються власні авторські пропозиції.

Ключові слова: аграрні відносини, аграрна політика держав, метод правового регулювання, принцип правового регулювання, об'єкт адміністративно-правового регулювання, предмет правового регулювання.

В статье проанализированы отдельные аспекты аграрно-правовой науки, связанные с аграрной политикой государства, предметом и методом правового регулирования, методами и принципами регулирования, структурой аграрных отношений. С учетом проделанного анализа высказываются собственные авторские предложения.

Ключевые слова: аграрные отношения, аграрная политика государства, метод правового регулирования, принцип правового регулирования, объект административно-правового регулирования, предмет правового регулирования.

The article analyzes some aspects of agrarian legal science that are related to the agrarian policy of the state, the subject and method of legal regulation, methods and principles of regulation, and the structure of agrarian relations. Taking into account the analysis done, they express their own author's proposals.

Key words: *agrarian relations, agrarian policy of state, method of legal regulation, principle of legal regulation, object of administrative and legal regulation, subject of legal regulation.*

Вступ. Складний і проблемний характер сучасних реформ (конституційної, судової, аграрної, земельної, медичної, пенсійної та ін.), які нині плануються або започатковуються в політично-правовому та соціально-економічному житті нашої країни, безсумнівно, зумовлює необхідність проведення науково-прикладних досліджень щодо вдосконалення багатьох наявних політико-правових інституцій, формування нових і вдосконалення майже всіх галузей вітчизняного законодавства. Зазначене, беззаперечно, стосується й аграрно-правової науки.

Постановка завдання. Сьогодні теоретичні та прикладні проблеми аграрно-правової науки неодноразово викликали зацікавленість із боку учених-правознавців, зокрема: В.Б. Авер'янова, В.І. Андрейцева, А.І. Берлача, М.В. Волосоюка, В.М. Єрмоленка, В.І. Курила, О.А. Підопригори, Б.А. Маліцького, Ю.С. Шемшученка, В.З. Янчука та ін. Тому метою статті є подальше розроблення питань щодо окремих особливостей аграрної науки як об'єкта адміністративно-правового регулювання.

Результатидослідження. На початку спробуємо лаконічно визначити – що розуміється, у чому зміст і що характеризує таке явище, як об'єкт правового регулювання? Зробимо це із зауваженням, що аналіз методу правового регулювання на питання, які регулюють право (галузь, норма права), відповідає лише частково: тут потрібні додаткові характеристики щодо процесів правореалізації. Варто також погодитися з думкою про те, що поняття «об'єкт» вітчизняними галузевими науками досліджено менше, ніж поняття «предмет» [1], що властиво і вітчизняному аграрному праву. «Об'єкт» – це будь-який предмет осягнення: матеріальний чи ідеальний, що перебуває в спокої або змінюється, <...> будь-який об'єкт є об'єктом – це система» [2, с. 92]. Відмінність між предметом і об'єктом правового регулювання полягає в тому, що: «предмет – це конкретні галузі, кордони, елементи об'єкта <...>, тобто поняття предмета більш вузьке ніж поняття об'єкта» [3, с. 52].

Частіше в правовій літературі, зазвичай, об'єктом (як і предметом) правового регулювання визначають суспільні відносини, що є правильним, але не зовсім повним визначенням. Об'єктом правового регулювання є певна соціальна сфера, яка об'єднує:

- поведінку конкретних індивідів, тобто фізичних і юридичних осіб, без яких не з'явилося б жодних суспільних відносин;
- зв'язки між визначеними фізичними й юридичними особами, тобто безпосередньо самі суспільні відносини між ними.

Формування тих чи інших різновидів поведінки суб'єктів є метою упорядкування суспільних відносин, оскільки саме норми права регулюють поведінку учасників суспільних відносин. Норми права як правила нормуючого характеру регулюють поведінку осіб шляхом трансформації суспільних відносин у соціальній сфері в особливі правові відносини, які у взаємодії з іншими суспільними відносинами формують безпосередню поведінку учасників суспільних відносин. Будь-який конкретний акт поведінки особи є результатом впливу на нього всього комплексу соціальних зв'язків, в яких вона перебуває.

Будь який об'єкт правового регулювання має достатньо складну структуру, оскільки право:

- визначає варіанти бажаної (можливої або необхідної – А. П.) діяльності учасників правовідносин;
- регламентує коло потенційних суб'єктів права, визначаючи їхні ознаки в певних правових нормах;
- визначає обставини, з якими пов'язується дія правових норм;
- у разі необхідності вказує на вимоги до об'єктів правового регулювання та визначає об'єкти інтересу.

Право регулює майже всі різноманітні соціальні сфери, і кожна сфера потребує різних правових прийомів впливу – методів правового регулювання.

Як відомо, в основі всіх галузевих методів правового регулювання виокремлюються два основних прийоми правового впливу:

- імперативне регулювання (централізований метод субординації – *А. П.*);
- диспозитивне регулювання (децентралізований метод координації – *А. П.*).

Перший метод характерний для блоку галузей публічного права (насамперед, адміністративного, де превалюють відносини влади та підпорядкування – *А. П.*), а другий – для галузей приватного права (насамперед, для цивільного, суб'єктам якого притаманна рівність правового становища, договірний характер праворегулювання – *А. П.*).

Важливо зазначити, що пояснити всю своєрідність галузевого впливу на виокремлену сферу суспільних відносин (об'єкт правового регулювання – *А. П.*) лише комбінацією названих двох прийомів не можна: у чистому вигляді їх немає навіть в адміністративному та цивільному праві. Тому на сторінках своїх праць видатні вчені з теорії права, як-от: С.С. Алексєєв, О.Ф. Скакун, Н.И. Малько, А.В. Матузов, Д.А. Керімов, В.С. Нерсесянц, М.В. Цвік, О.В. Петришин, В.Б. Ісаков; вчені галузевих правових наук, а саме: Д.М. Бахрах, І.С. Розанов, Ю.М. Козлов, Ю.А. Тихомиров, Ю.П. Битяк та інші, стверджують, що кожній галузі права притаманний певний правовий режим, яким обумовлюється юридична особливість такої галузі права, і який охоплює специфічні галузеві принципи, загальне правове становище суб'єктів галузі, галузеві прийоми (методи) та механізми регулювання.

Своєрідність галузевого регулювання визначається також поєднанням у ньому дозволів, заборон, зобов'язань, рекомендацій та інших прийомів, які прийнято називати способами правового регулювання. В основному залежно від поєднання дозволів і заборон виділяють два типи правового регулювання, а саме:

- загальнодозвільний, за яким «дозволено все, крім прямо забороненого»;

- обмежено заборонний, за яким «заборонено все, крім прямо дозволеного». У чистому вигляді вони зустрічаються досить рідко, але зауважимо, що перший тип регулювання найбільше притаманний правовим галузям приватного права. Водночас другий характеризує переважно галузі публічного права, які регулюють державно-владні відносини. Комплексним правовим галузям переважно притаманне різноманіття типів правового регулювання.

Аграрне право є інтегрованою, комплексною галуззю права, яка являє собою сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері агропромислового сектору економіки й іншої сільськогосподарської діяльності.

Серед об'єктивних ознак аграрного права як самостійної галузі та комплексної науки можна назвати:

1. Предмет правового регулювання, а саме – суспільні відносини, що складаються в аграрному секторі економіки та потребують правового упорядкування.

2. Методи та принципи правового регулювання аграрних відносин, тобто способи правового впливу на суспільні відносини в аграрному секторі.

3. Нормативно-правову базу аграрного права, тобто джерела, що містять аграрно-правові норми, а також інші джерела, за допомогою норм яких регулюються аграрні відносини.

Визначальною (незважаючи на суб'єктивний характер – *А. П.*) передумовою формування науки аграрного права є аграрна політика держави, яка знаходить відображення в програмних нормативно-правових актах, що визначають як програмні довгострокові перспективи розвитку сільського господарства й аграрно-промислового комплексу (далі – АПК), так і сьогоденні засади державного управління в цій сфері суспільного життя. Політична воля керівництва держави щодо розвитку аграрних галузей, яка знаходить власне практичне втілення в аграрній політиці держави, є головним чинником щодо решти особливостей аграрно-правової науки як об'єкта адміністративно-правового регулювання.

Аграрна політика держави як суб'єктивна основа формування аграрного права є складовою частиною соціально-економічної політики. Нині її основний зміст полягає в проведенні аграрної реформи, спрямованої на подальший розвиток і вдосконалення аграрного сектора економіки. Цілі, завдання й основні напрями аграрної реформи дістали правове закріплення в актах аграрного законодавства, зокрема й у спеціальних законодавчих актах, що закріплюють програмні напрями перетворення аграрних відносин.

З початку 90-х рр. в Україні державна аграрна політика була спрямована на створення сприятливих умов для динамічного ринкового розвитку агропромислового виробництва [4]. Аграрні перетворення мають на меті формування та правове закріплення ринкових соціально-економічних структур в аграрному секторі економіки, що функціонують на основі різ-

них форм власності та господарювання, підвищення ефективності агропромислового виробництва.

Аграрна реформа передбачала перетворення відносин власності, земельних відносин у сільському господарстві й АПК, організаційно-правових форм учасників аграрних відносин, взаємовідносин сільськогосподарських виробників із державою й іншими учасниками економічних відносин, системи державного управління в сільському господарстві тощо.

Державна аграрна політика будується на основі деяких базових засад [4, ст. 1], реалізація яких спрямована на створення конкурентного сільськогосподарського виробництва, яке гарантує продовольчу безпеку держави.

Основними програмними документами, що закріплюють аграрну політику держави на сучасному етапі, є закони України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві», «Про особливості приватизації майна в агропромислового комплексу», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про безпечність та якість харчових продуктів», «Про особисте селянське господарство», «Про фермерське господарство», «Про державну підтримку сільського господарства України» та ін. Основними цілями ухвалених програм було та залишається відродження і розвиток села на основі зміцнення аграрної економіки, підвищення доходів сільського населення, рівня соціально-побутового й інженерного облаштування сільських населених пунктів, збереження й оздоровлення екології в них і раціонального використання державних та інших інвестицій.

У такому контексті варто зазначити, що правове забезпечення аграрної реформи виражається як в поступовому формуванні аграрного законодавства, насамперед, в ухваленні базових нормативних правових актів, що закріплюють правове становище сільськогосподарських виробників і основних галузей агропромислового виробництва, так і в ефективному сучасному правозастосуванні, яке, на жаль, далеко не завжди відповідає задекларованим цілям аграрної реформи.

Об'єктом адміністративно-правового регулювання в аграрному секторі економіки є різноманітні за характером і змістом суспільні відносини, що складаються в процесі здійснення сільськогосподарської діяльності й агропромислового виробництва. Такі відносини можна визначити як складне коло суспільних відносин, які виникають у зв'язку зі здійсненням сільськогосподарської діяльності, обслуговуванням сільськогосподарського виробництва та переробкою сільськогосподарської продукції. Сфера таких аграрних відносин охоплює всі галузі АПК. Права єдність цих відносин визначається тим, що матеріальною основою їх виникнення та функціонування є єдиний процес агропромислового виробництва, який охоплює сільськогосподарську діяльність юридичних і фізичних осіб із виробництва, перероблення і реалізації сільськогосподарської продукції та суміжні види діяльності, які охоплюють також виробництво продовольства, обслуговування сільськогосподарських виробників та інші подібні види діяльності.

Особливості предмета зазначеної галузі визначають як характер і специфіку аграрного права як самостійної галузі, так і особливості правового регулювання в ній, особливості адміністративно-правового регулювання в аграрному секторі тощо. Цю специфіку можна проілюструвати та підтвердити нижчезазначеними тезами.

По-перше, аграрно-правова наука є комплексною, вона вивчає різноманіття різновидів суспільних аграрних відносин, що входять у предмет цієї галузі, які не можуть бути врегульовані нормами якоїсь однієї галузі. Основу аграрно-правової галузі становлять правові норми, що відображають специфіку агропромислового виробництва, які доповнюються нормами інших галузей залежно від конкретного виду аграрних відносин.

По-друге, становлення аграрного права є об'єктивним управлінським процесом формування агропромислового комплексу, який охоплює сільське господарство та суміжні види діяльності. Тому аграрно-правову науку можна розглядати як спеціалізовану галузь знань, що визначає організаційно-правовий механізм діяльності АПК як складної господарської системи країни.

Досліджуючи особливості аграрно-правової науки як об'єкта адміністративно-правового регулювання, насамперед, варто звернути увагу на методи та принципи правового регулювання в аграрному праві. Правове регулювання аграрних відносин характеризується поєднанням різних способів впливу на них. Оскільки суспільні відносини предмета аграрного права є неоднорідними за змістом і структурою, а являють собою коло взаємопов'язаних відносин, не можна виділяти будь-якої єдиний метод правового регулювання.

Механізм аграрно-правового регулювання застосовується з урахуванням як змістовної, так і структурної сторони аграрних відносин, які входять до предмета аграрного права. Значна частина аграрних відносин складається між рівноправними учасниками майнового обороту. Ці

відносини регулюються диспозитивними приписами, оскільки засновані на засадах юридичної рівності. Водночас держава активно впливає на розвиток аграрного сектора економіки для того, щоб забезпечити стабільний розвиток сільськогосподарського ринку. Вплив органів публічного управління на діяльність суб'єктів АПК здійснюється переважно адміністративно-правовими методами, заснованими на засадах влади та підпорядкування, з використанням економічних прийомів.

Отже, сукупність методів правового регулювання, які застосовуються в аграрному секторі, можна представити як оптимальне поєднання державного регулювання (переважно адміністративно-правового) сільського господарства й АПК із господарською самостійністю сільськогосподарських виробників. Тобто для аграрно-правового регулювання властиве комплексне поєднання імперативних і диспозитивних методів впливу на аграрні відносини, водночас співвідношення таких методів визначається характером врегульованих відносин і змістом державної аграрної політики.

Принципи аграрного права – це один із чинників, що визначає особливості аграрно-правової науки як об'єкта адміністративно-правового регулювання. Як відомо, принципи аграрного права – це ключові засади, що визначають зміст і характер правового регулювання аграрних відносин. Вони мають політико-економічну та соціальну сутність і формуються в процесі здійснення аграрної політики та нормотворчої діяльності органів публічної влади. Принципи аграрного права забезпечують цілісність і єдність аграрного права як галузі та науки. Ці принципи впливають із норми ст. 1 «Організаційно-економічні та правові заходи, що забезпечують пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу» Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві».

Але, на нашу думку, одним з основних принципів аграрного права, який повинен відобразити сучасний характер державної політики у сфері аграрних відносин і забезпечити специфіку аграрного права як самостійної галузі та комплексної науки, та який повинен визначити як на законодавчому рівні, так і в практичній діяльності стратегічні пріоритети економічного та соціально-культурного розвитку сільського господарства й АПК, повинен стати принцип відповідності основних категорій аграрного права об'єктивним закономірностям сучасного суспільного розвитку та його науковим засадам. Ми переконані в слушності та корисності даної пропозиції, оскільки принципи тому і називаються такими, що вони абсолютно незаперечні. Правило може мати виняток, але не принцип. За недотримання принципів руйнується вся система права. У цьому ж контексті вважаємо доречним підтримати думку тих вчених, які обстоюють позицію щодо подальшого розроблення та побудови «сучасної дайсєвої концепції правовладдя» [5; 6] в нашій країні в справедливій і чесній оптимізації суспільних відносин взагалі та у сфері аграрних правовідносин зокрема.

До інших принципів аграрного права дослідники аграрного права майже однотайно відносять такі засади:

1. Всебічна охорона власності.
2. Свобода аграрного підприємництва і добровільність вибору форм господарювання.
3. Рівність учасників аграрних правовідносин.
4. Пріоритетність розвитку АПК.
5. Невтручання держави в господарську діяльність суб'єктів АПК.
6. Демократизація системи управління АПК.
7. Державна підтримка АПК.
8. Господарська самостійність і відповідальність суб'єктів АПК [7, с. 7].

Деякі особливості аграрної науки вбачаються в самому спектрі аграрних відносин як об'єкти адміністративно-правового регулювання. Так, у процесі організації та ведення сільськогосподарської діяльності й агропромислового виробництва виникає (складається) самостійний різновид суспільних відносин, які, будучи врегульовані нормами права, набувають характеру аграрно-правових відносин. Аграрними правовідносинами, тобто відносинами, урегульованими нормами аграрного права й суміжними з ним галузями права, є відносини, що складаються в процесі виробництва сільськогосподарської продукції, а також після її перероблення та реалізації. Водночас виникають відносини щодо використання земельних ділянок і майна сільськогосподарських товаровиробників, їхнього матеріально-технічного забезпечення, трудові відносини, відносини щодо організаційного забезпечення функціонування цього сектора економіки тощо.

Отже, основна особливість аграрних правовідносин полягає в тому, що вони не є цілісними, а становлять органічний комплекс земельних, майнових, трудових і організаційно-управ-

лінських відносин. Взяті окремо, вони належать до сфери регулювання традиційних галузей права – адміністративного, земельного, цивільного, трудового, фінансового, однак усі разом вони утворюють єдиний органічний комплекс, набувають цілісності, оскільки в цій єдності вони орієнтовані на правове забезпечення сільськогосподарського виробництва з урахуванням його специфіки [8, с. 29].

Висновки. Отже, у процесі розвитку АПК зміст аграрного права як комплексної галузі ускладнюється, особливості аграрно-правової галузі (науки) набувають різноманітного забарвлення залежно від суспільних змін в АПК, тому поступово складається більш широке тлумачення предмета аграрного права, який охоплює сільськогосподарську діяльність будь-яких юридичних і фізичних осіб, виробництво продовольства, обслуговування сільськогосподарської діяльності й інші види суміжної діяльності.

Науковим доробком роботи варто вважати пропозицію щодо запровадження в теорію аграрно-правової науки принципу відповідності основних категорій аграрного права об'єктивним закономірностям сучасного суспільного розвитку та його науковим засадам тощо.

Проаналізувавши окремі аспекти аграрно-правової науки, які пов'язані з аграрною політикою держави, предметом і методом правового регулювання, методами та принципами регулювання, структурою аграрних відносин тощо, автор сподівається на майбутнє обговорення цього напрямку наукових досліджень у контексті окресленої проблематики щодо особливостей аграрно-правової науки як об'єкта адміністративно-правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Курінний Є.В. Об'єкт та предмет українського адміністративного права : змістовна та аксіологічна сутність категорій / Є.В. Курінний // Публічне право. – 2016. – № 1. – С. 43–51.
2. Урманцев Ю.А. О формах постижения бытия / Ю.А. Урманцев // Вопросы философии. – 1993. – № 4. – С. 91–99.
3. Гревцов Ю.И. К проблеме правового регулирования / Ю.И. Гревцов // Правоведение. – 1981. – № 1. – С. 47–53.
4. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві : Закон України № 2346–ХІІ від 15 травня 1992 р. : станом на 1 січня 2015 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 45. – Ст. 602.
5. Баклан О.В. Адміністративно-правове регулювання підприємництва в Україні (теоретико-прикладний аспект) : дис. ... д. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.В. Баклан ; Міжрегіональна академія управління персоналом. – К., 2013. – С. 251.
6. Головатий С.П. Верховенство права (правовладдя) : як його тлумачить Венеційська комісія / С.П. Головатий // Право України. – 2011. – № 10. – С. 154–167.
7. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни «Аграрне право» / уклад.: М.В. Шульга, В.П. Жушман, Г.С. Корнієнко. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. – 30 с.
8. Аграрне право України : [підручник] / за ред. О.О. Погрібного. – К. : Істина, 2006. – 448 с.